

СУТНІСНО-СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕФІНІЦІЇ "ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ"

У статті досліджено наукові підходи щодо визначення сутності й фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств, його структури. Визначено основні вимоги до побудови фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємства.

This article explores scientific approaches to determine the effect of financial and economic mechanism of management of the company, its structure. The basic requirements for a financial-economic mechanism of management of the enterprise.

Ключові слова: механізм, управління, фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств, фінансово-господарська діяльність, фінансово-економічні важелі, інструменти та методи.

Key words: mechanism, management, financial and economic mechanism of management of enterprises, financial and business activities, financial and economic instruments, tools and methods.

ВСТУП

Становлення нової економічної системи в Україні потребує розробки і прийняття науково обгрунтованих рішень, які сприятимуть досягненню високих темпів сталого економічного зростання підприємницьких структур. У цьому контексті має важливе теоретико-методичне і практичне значення створення такого фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств, яке забезпечило б швидку їх адаптацію до ринкових умов господарювання за умови стійкості їх функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти суті, проблем формування та функціонування фінансово-економічного механізму підприємств ґрунтовно висвітлені в сучасній економічній літературі. Це стосується, зокрема, праць І. Бланка, О. Бобиря, Г. Ільницької, А. Зенов'єва, О. Єпіфанова, М. Матвієць, В. Москаленко, О. Шипунова, Г. Крамаренко, О. Ковалюка, С. Львовичкіна, А. Півня, А. Поддєрьогіна та ін. Завдяки роботам цих вчених створено підґрунтя для подальших наукових досліджень, однак структурний зміст і взаємозв'язок з іншими фінансово-економічними категоріями, особливості функціонування фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств є недостатньо дослідженими вітчизняними науковцями, що вимагає здійснення сутнісно-структурного аналізу зазначеного поняття шляхом систематизації наукової думки. Вирішення зазначеної науково-практичної проблеми допоможе оптимізувати фінансово-економічні відносини пов'язані із прийняттям управлінських стабілізаційних рішень у конкретних галузях чи видах діяльності.

Мета дослідження полягає у розвідці наукових підходів до суті фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств та конкретизації зазначеного поняття на підставі сутнісно-структурного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Функціонування беззбиткової та ефективною діяльності підприємств потребує ґрунтовного сутнісно-структурного аналізу дефініції фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств та визначення особливостей вживання цього понятійного апарату в фінансово-господарській діяльності підприємств. Найбільш повно це можна зробити за допомогою таксономічного наукового підходу.

Таксономія — це наука про класифікацію, систематизацію чи сутнісно-структурну визначеність об'єктів, явищ, процесів, що побудовані на основі їх природної взаємопов'язаності. Доцільність використання таксономії полягає у можливості здійснення ґрунтовного опису економічних категорій, що мають складну ієрархічну структуру чи розташовані послідовно за наростаючою складністю. Слушно відзначають автори Рибак С. і Лазебник Л., що "чітка таксономія — необхідна умова будь-якої наукової праці. На жаль, звичайні слова, які використовують у фінансовій теорії, часто мають безліч різних конотацій. Іноді економісти вживають одні й ті самі терміни, надаючи їм різного значення, або, ще гірше, самі змінюють значення, семантично викривлюють їх" [1, с. 35]. Це винятково стосується розкриття змісту поняття "фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств", що являє собою комплексне поняття, для якого характерна складність ієрархіч-

ної побудови. Тому вважаємо доцільним розглядати зазначену дефініцію через таксономію її складових і тим самим розкрити його економічну природу.

Як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі по-різному підходять до визначення сутності фінансово-економічного механізму. Однак, у більшості досліджень цей термін вживається поряд з іншими економічними категоріями, а в окремих випадках визначає окрему сферу його формування та функціонування. Тому доцільним є розгляд цієї категорії через взаємозв'язок із іншими економічними категоріями, адже інтерпретація цього складного поняття залежить: по-перше, від рівня та природи застосування; по-друге, від сфери його функціонування та завдань, що покладені на нього. Тому, на нашу думку, основоположними поняттями, що висвітлюють базовий змістовий апарат досліджуваного економічного явища, є поняття "механізм", "діяльність" та "управління".

Поняття "механізм" як економічне явище у науковій літературі розглядають по-різному. Зміст цього поняття залежить від природи самого механізму. Наукові дослідження показують різноманітність трактування суті економічного, фінансово-економічного, фінансового, фінансово-кредитного, організаційного, політичного механізмів тощо. Однак у більшості досліджень автори його інтерпретують із системою. Так, вузький зміст цього поняття трактує механізм як "систему або спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності" [2, с. 355]. У широкому визначенні механізм слід розглядати як систему відносин, а саме: "систему прямих і опосередкованих взаємозв'язків, між економічними явищами і процесами, насамперед між їх протилежними сторонами, а також й підсистемами і елементами економічних систем" [3, с. 100]

Проте, дієвість будь-якої системи забезпечується діяльністю її суб'єктів. При цьому покладені на систему цілі і завдання виконуються шляхом впливу суб'єктів на об'єкти цієї систем та через взаємодію підсистем. Отже, механізм являє собою систему, що визначає упорядкованість чітких діянь. Виходячи із цього, діяльність слід розуміти як процес взаємодії суб'єктів з навколишнім середовищем, завдяки чому вони досягають свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби.

Ефективне функціонування та постійна активізація будь-якого механізму в процесі здійснення визначеної суб'єктами діяльності неможлива без процесу ефективного управління. Під управлінням розуміють вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей [2, с. 731].

Комплексне поєднання поняття управління та фінансово-економічного механізму дозволяє розкрити специфіку здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств, визначити основні стимулюючі методи його ефективного функціонування та забезпечення знання поставлених цілей суб'єктами механізму як на макро-, так і мікрорівні.

Використання в науковій літературі зазначених економічних категорій та їх взаємопорідненість призвели до того, що в процесі еволюції економічної думки науковцями сформована множина поглядів на економічну

категорію "фінансово-економічний механізм". Однак одноставної думки до змісту, структури та притаманних особливих рис процесу його формування та функціонування на макро- та мікрорівні відсутні і досі.

Проведене дослідження змістових характеристик фінансово-економічного механізму дають підстави для виділення кількох конфігурацій у трактуванні цього поняття, а саме через: структурний зміст; рівень формування та функціонування; характер відносин, що реалізуються; широту трактування; сферу застосування. Це пов'язано із використанням у економічній науці різних методологічних підходів щодо розгляду цього поняття.

Серед розмаїття запропонованих визначень найбільш характерним є використання науковцями системного підходу до його трактування. Суть обґрунтування фінансово-економічного механізму через системний підхід полягає в дослідженні механізму як цілісної множини елементів та підсистем у сукупності відношень і зв'язків між ними.

Сьогодні широко використання набули також такі методологічні підходи, як: процесний (розробка безперервних та послідовних дій фінансового менеджменту щодо реалізації його базових функцій, орієнтованих на досягнення поставлених цілей підприємства, на основі використання принципів, функцій і методів в межах своїх фінансових ресурсів); комплексний (використання одночасно кількох підходів, що забезпечують єдиний управляючий цикл для всіх рівнів функціонування механізму); програмно-цільовий (формування впливу управління через розробку і реалізацію цільових програм розвитку підприємств для досягнення оперативних, тактичних і стратегічних цілей його функціонування); критеріальний (розробка системи власних оціночних критеріїв для підприємства, його окремих організацій учасників і їх особливих структурних підрозділів з метою оцінки і стимулювання діяльності, а також системи спільних критеріїв для функціонування фінансового механізму); інтегрований (включає всі вищеперелічені підходи з метою формування і ефективного функціонування механізму, що дозволяє синтезувати ці підходи в єдину модель) [4, с. 183—185].

Здійснений аналіз існуючої теоретичної бази стосовно обґрунтування суті фінансово-економічного механізму дозволив узагальнити такі напрями трактування цього поняття: ототожнення із фінансовим механізмом; складова економічного чи господарського механізму.

У наукових публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників дуже часто розглядаються відокремлено фінансовий та економічний механізм, лише деякі із них реформують їх у єдину цілісну систему (Бобир О., Ільницька Г., Зинов'єв Ф., Матвієць М., Москаленко В.П., Півень А., Шипунова О.В.) (табл. 1). Поряд із зазначеними підходами економісти часто ототожнюють поняття фінансового та фінансово-кредитного механізму. Також серед вітчизняних та зарубіжних науковців позиціонує думка, що фінансово-економічний механізм є складовою господарського механізму.

Сучасні дослідження також спрямовані на розгляд фінансово-економічного механізму як складової усього господарського механізму підприємства, а також як складової частини економічного механізму. Як зазна-

чає Зінов'єв Ф. [5, с.7], основу господарського механізму в умовах приватної власності складає фінансово-економічний механізм із системою стимулів, які спираються на спонукальні мотиви до підвищення ефективності виробництва. Отже, розбіжність у трактуванні вищезазначених економічних категорій прямо впливає на тлумачення змістовних складових поняття "фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств". Ось чому необхідною передумовою структурно-змістового дослідження суті фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств має стати визначення основних рис формування його змісту, виходячи із сфери застосування та рівня функціонування. Враховуючи це, при формуванні означеного понятійного апарату, більшість економістів-фінансистів розглядають його як систему. Тому доцільним є використання системного підходу до трактування змісту фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств готельної індустрії, оскільки цей науковий підхід включає дослідження системи як цілості, а також її елементів і складових у взаємодії (табл. 1).

Особливого значення для об'єктивного визначення суті фінансово-економічного механізму має його структура. Традиційно механізм включає інструменти, прийоми, методи та форми, важелі, забезпечуючі підсистеми (фінансова, інформаційна, правова, нормативна), які характеризують його діяльність та вплив на фінансово-економічний розвиток. Основною метою механізму є отримання прибутку підприємницькими структурами чи задоволення інтересів інших суб'єктів системи.

Аналіз теоретичної бази фінансового і економічного механізму та їх структури свідчить, що науковці виділяють як загальні риси при їх формуванні, так і спеціальні. До загальних рис формування структури належить те, що майже усі науковці наголошують на тому, що це є сукупність методів, засобів чи інструментів, форм, важелів, на основі яких здійснюється процес управління визначеною сферою чи діяльністю окремих суб'єктів. Спеціальні ж риси визначаються особливостями застосування зазначених методів, важелів та інструментів для ефективного функціонування зазначеного механізму та досягнення цілей поставлених суб'єктами цієї системи через дотримання принципів та виконання функцій діючого механізму.

Як показують наукові доробки, для характеристики фінансово-економічного механізму дослідники використовують такі загальні методи: аналіз і облік, контроль, прогнозування і планування; інвестування, самофінансування, кредитування, оподаткування, ціноутворення, матеріальне стимулювання й відповідальність, система розрахунків, взаємовідносини між суб'єктами

Таблиця 1. Визначення понять фінансово-економічного механізмів в економічній літературі

№	Автори визначення	Зміст визначення терміна
1	Москаленко В. П., Шипунова О. В. [7, с. 35].	найважливіша складова господарського механізму, що відображає сукупність фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів та відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства
2	Півень А. І. [8, с.222]	це найважливіша складова господарського механізму підприємства, що відображає сукупність фінансових і економічних методів, способів, стимулів, форм взаємодії, інструментів, індикаторів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів і відносин з метою підвищення ефективності результатів діяльності підприємства.
3	Льницька Г. Я. [6, с. 293]	це частина господарського механізму, що включає сукупність фінансових і економічних методів, способів, інструментів і важелів, через які здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів і відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства.
4	Бобирь О. І., Матвієць М. В. [9]	це цілісна система управління фінансами підприємства, яка призначена для організації взаємодії об'єктів та суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, формування та використання фінансових ресурсів, забезпечення ефективного впливу фінансової діяльності на кінцеві результати роботи підприємства.
5	Зінов'єв Ф. В. [5, с.7]	це система формування цілей, стимулів, що перетворюють матеріальні та духовні потреби людей на кінцеві результати виробництва, які максимально задовольняють платоспроможний попит споживачів. Ефективність фінансово-економічного механізму визначається оптимальним сполученням інтересів різних ланок виробництва, груп та окремих працівників

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень.

господарювання тощо. Окрім цього, цим механізмам властиві і загальні важелі, а саме: прибуток, санкції і пільги, відсоткова ставка, амортизація, ціна, фінансове стимулювання, податок, інвестиції, кредити тощо.

Тому, на нашу думку, для формування структури фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств необхідно виділити на ієрархічному рівні окремо підсистеми макро- та мікрорівня функціонування механізму та розкрити особливості формування в них фінансово-економічного забезпечення та регулювання, враховуючи баланс фінансово-економічних взаємовідносин між суб'єктами механізму та їх інтересів.

Проведені дослідження показали, що здебільшого науковці при формуванні фінансово-економічного механізму наповнюють різними за назвою, однак рівнозначними за економічною природою елементами. Виходячи з цього розглянута вище множина структур фінансово-економічного механізму не вичерпує усю його складну побудову, хоча дає можливість формування ефективного механізму функціонування підприємств та його найважливіших складових. При цьому акцент робиться, як правило, на економічних складових, тоді як соціальні практично відсутні, що потребує врахування при удосконаленні фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств готельної індустрії. Для цього супроводом зазначеного механізму на макrorівні має стати цінова, амортизаційна, податкова, фінансово-кредитна політика та політика у сфері стимулювання праці. Усе це дозволяє виконати цілі підприємницьких структур та забезпечити прибутковість господарської діяльності від випуску й реалізації конкурентоспроможної продукції, товарів, послуг та робіт. Ось

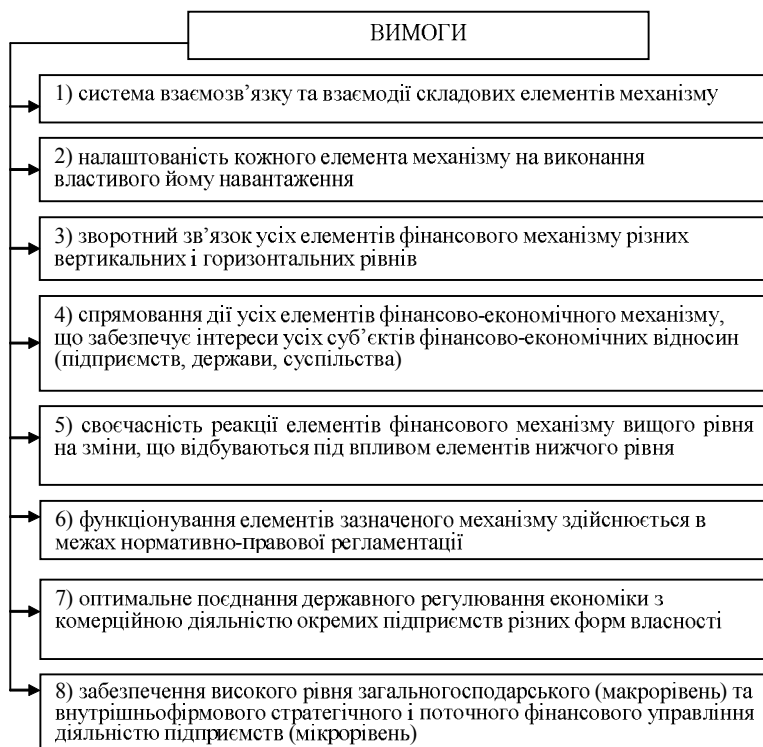

Рис. 1. Вимоги щодо функціонування фінансово-економічного механізму управління діяльністю підприємств готельної індустрії

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень.

чому здійснення ефективного управління діяльністю підприємств на усіх стадіях життєвого циклу суб'єкта господарювання потребує постійного підвищення ефективності його результатів.

Враховуючи цю необхідність, актуальними є думки Ільницької Г. [6], Знов'єва Ф. [5], Півня А. [8], Бобиря О. та Матвієць М. [9], які вважають, що з метою ефективного управління економікою і фінансово-господарською діяльністю підприємств, фінансовий і економічний механізми мають бути реформовані в єдиний механізм — фінансово-економічний. Визначальним фактором, на їх думку, є взаємодія фінансів з зарплатою та цінами. Особливо це актуально, на наш погляд, в умовах реформування економіки України, оскільки народногосподарська ефективність забезпечується виключно через функціонування фінансово-економічного механізму, елементи якого спрямовані на оптимальне використання фінансових, матеріальних та трудових ресурсів суб'єктів господарювання за умови ефективного управління їх діяльністю. Базисом ефективного функціонування цього механізму є фінансово-економічні методи, інструменти, важелі та стимули.

Варто відзначити, що для проведення об'єктивної структурно-змістової характеристики зазначеної дефініції, фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємства має відповідати спеціальним вимогам (рис. 1).

Як зазначає Івашко О., цілеспрямований вплив фінансово-економічного механізму на процес відтворення забезпечується вертикальною й горизонтальною координацією його елементів. Вертикальна координація здійснюється за допомогою елементів вищого рівня

(методи), рознесених по елементах нижчого рівня (інструменти), які безпосередньо конкретизують їх дієвість за певними елементами механізму (важелі). Горизонтальна координація, що забезпечується саморегулюючою налаштованістю кожного елемента на виконання лише властивого йому навантаження, узгоджує дії безпосередньо не пов'язаних між собою елементів механізму за вертикальним рівнем та елементів, що належать до різних вертикальних рівнів [10, с. 69].

Через це ефективне функціонування фінансово-економічного механізму має бути направлене на свідоме пізнання й застосування на зазначених рівнях фінансових та економічних законів. Однак варто врахувати, що дія зазначених законів є первинною, процес їх наукового пізнання під час формування механізму — вторинною, а система їхнього використання у процесі функціонування механізму — третинною стадією у фінансово-господарській діяльності готельних підприємств. Тому Абалкін Л. зазначає, що дія економічних законів — це явище об'єктивне, а механізм їх використання — поєднання об'єктивного та суб'єктивного в діяльності людей [11, с. 17].

Ось чому при визначенні об'єктивності змісту дефініції "фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств" необхідно з'ясувати співвідношення понять

"фінансово-економічний механізм" та "управління". Вважаємо, що досягнення поставлених цілей суб'єктами системи можливе за умови ефективного поєднання процесу управління з функціонуючими та взаємоспорідненими елементами фінансово-економічного механізму. Його побудова повинна одночасно вміщувати як окремі елементи управління фінансово-господарськими процесами, що супроводжують діяльність підприємств на макрорівні, так і окремими його ланками — на мікрорівні.

Враховуючи сказане, управління є структурним елементом фінансово-господарського механізму. Його варто розглядати як один із забезпечувальних способів цілеспрямованого впливу на усі процеси та явища, що характерні за умови постійнодіючого фінансово-економічного механізму та взаємодії його елементів, через виконання покладених на управління функцій:

- планування необхідного обсягу фінансових, трудових та матеріальних ресурсів для здійснення фінансово-господарської діяльності;

- прогнозування показників фінансово-господарської діяльності через постійний моніторинг впливу екзогенних та ендогенних чинників;

- організація безперервного процесу фінансово-господарської та виробничої діяльності підприємств;

- контроль за дотриманням стійкого фінансового стану, проведенням діагностики антикризового управління та постійного нарощення конкурентних переваг підприємств в процесі функціонування фінансово-економічного механізму;

- регулювання процесу управління діяльністю підприємств, через використання системи методів, прийомів, інструментів та важелів.

Синтезуючи різні підходи та дискусії щодо формулювання змісту та структури зазначеного поняття (рис. 2), під фінансово-економічним механізмом управління діяльністю підприємств слід розуміти систему цілеспрямованого впливу на діяльність суб'єктів господарювання через формування, як на макро-, так і мікрорівні, сукупності фінансово-економічних методів, інструментів, важелів і стимулів, реальне функціонування всієї єдності яких об'єктивно спрямоване суб'єктами управління на результативність досягнення поставлених цілей.

ВИСНОВОК

Отже, фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств має формуватись, виходячи із узгодженості його цілей, із напрямками фінансової політики держави, регіону чи підприємства. Лише така спорідненість здатна забезпечити реалізацію основних напрямів акумулювання та використання ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних) для досягнення тих результатів фінансово-господарської діяльності підприємств, до якої має спричинити дія цього механізму (рис. 2).

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вирішення проблем щодо визначення суті фінансово-економічного механізму управління діяльністю має бути направлене на використання його для характеристики окремих економічних явищ та процесів у різних сферах суспільно-економічного життя. Це зумовлює проводити подальші дослідження в напрямі побудови такої структури зазначеного механізму, що дозволить ефективно функціонувати суб'єктам господарювання як на мікро-, так і на макрорівні.

Література:

1. Рибак С.О. Таксономія дефініцій фінансової сфери / С.О. Рибак, Л.Л. Лазебник // Економічна теорія. — 2007. — № 2. — С. 34—45.
2. Економічна енциклопедія: [в 3-х томах] / за ред. С. В. Мочерного та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — Том 2. — 848 с.
3. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: [монографія] / Б.М. Данилишин. — Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. — 256.
4. Колесова І.В. Теоретическая концептуалізація поняття "фінансовий механізм" / Колесова І.В. // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — Львів, 2007. — № 606. — С. 179—185.

Рис. 2. Підходи щодо визначення суті дефініції "фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємства".

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження.

5. Зиновьев Ф.В. Формирование эффективных механизмов хозяйствования в агропромышленном комплексе Крыма. — Симферополь: Таврия, 2001. — 260 с.

6. Ільницька Г.Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г.Я. Ільницька // Збірник науково-технічних праць. — Львів: УкрДЛТУ. — 2004. — Вип. 14.7. — С. 291—294.

7. Москаленко В.П. Фінансово-економічний механізм промислового підприємства: [науково-методичне видання] / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова; [под наукою ред. В.П. Москаленко]. — Суми: Изд-во "Довкілля", 2003. — 176 с.

8. Півень А. І. Формування фінансово-економічного механізму стабілізаційного управління підприємством / А. І. Півень // Вісник ДонНУЕТ. — Донецьк: ДНУ імені Туган-Барановського, 2010. — № 3 (47). — С. 121—126.

9. Бобирь О.І. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств / О.І. Бобирь, М.В. Матвієць [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Economics/27133.doc.htm.

10. Івашко О. А. Концептуальні основи фінансового механізму / О. А. Івашко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економічні науки. — № 4. — 2010. — С. 65—71.

11. Хозяйственный механизм общественных формаций / Под общ. ред. Л. И. Абалкина. — М.: Мысль, 1986. — 269 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2012 р.